

ÇEKOSLOVAKYA

dır. Ülkede İslâmiyet'le ilgili ilmî araştırmalar ise belli bir seviyeye ulaşmış durumdadır.

Çekoslovakya'nın ekonomisi Doğu Avrupa ülkeleri arasında en çok gelişmiş olanıdır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkede kurulan komünist yönetim sanayi kuruluşlarını devletleştirmiş olduğundan 1990 yılına kadar her türlü sanayi kuruluşunun ve emlakın % 90'ı devletin mülkiyetinde bulunuyordu. Şubat 1991'de Millî Meclis devletin mülkiyetinde bulunan sanayi kuruluşlarının yerli ve yabancı özel müteşebbislere satılması kararını almıştır. Ülke ekonomisi beş yıllık planlarla yönlendirilmektedir. Çekoslovakya'da özellikle ağır sanayi ileri gitmiş ve bunda zengin kömür yataklarının büyük etkisi olmuştur. Otomotiv, elektrik, elektronik, demir-çelik, kimya, ayakkabı, mobilya, kristal, porselen ve kurşunkalem gibi sanayi dalları en fazla gelişenlerdir. Petrol rezervleri son derece sınırlı olan ülkede elektrik üretimi termik, hidroelektrik ve nükleer santrallerden sağlanır. Maden bakımından zengin olmayan ülke topraklarından az miktarda demir, bakır, kurşun, civa, altın ve gümüş çıkarılır. Sanayi gelişmiş olmasına karşılık tarım sektörü geri durumdadır. Toplam iş gücünün ancak % 13,7'si tarım alanında istihdam edilmektedir ve ekilebilir toprakların ülke yüzölçümüne göre oranı da % 40 kadardır.

Ülkede hem demiryolu hem de karayolu şebekeleri gelişmiş durumdadır; taşımacılıkta Tuna ve Elbe nehirlerinden de istifade edilir. Çekoslovakya eğitim alanında oldukça ileri seviyededir. Okuma yazma oranı % 90'ın üzerinde olan ülkede dokuz yıllık temel eğitim mecburidir. Temel eğitimden sonra üç dört yıl süreli lise ve meslek liselerinin önemi büyüktür. Ülkedeki beş üniversitenin en eskileri 1348'de Alman İmparatoru IV. Karl tarafından kurulmuş olan Karlova Üniversitesi ile 1707'de öğretime başlamış olan Çekoslovak Teknik Üniversitesi'dir. Çekoslovak Bilim Akademisi'ne bağlı bulunan çeşitli enstitüler ülkenin başlıca araştırma kurumlarıdır.

Kültürel alanda Çekoslovakya'da canlı bir zenginlik göze çarpar. Etnik çeşitlilik kültür yapısını zenginleştirirken diğer toplumlar da buna katkıda bulunurlar. Edebiyatın yanı sıra müzik, sinema, güzel sanatlar ve el sanatlarında önemli başarılar sağlanmıştır. Ülkede eski eserlerin de muhafaza edildiği Devlet Kütüphanesi, Millî Müze Kütüphanesi, Slovak

Millî Kütüphanesi, Bratislava-Slovakya Teknik Kütüphanesi ve Bratislava Üniversite Kütüphanesi gibi kütüphanelerle Millî Müze, Millî Galerî ve Dekoratif Sanatlar Müzesi gibi müzeler bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Selâmi Gözenc, *Avrupa Ülkeler Coğrafyası II: Kuzey, Batı ve Orta Avrupa Ülkeleri*, İstanbul 1983, s. 205-216; H. N. Howard — H. Backlin, "Czechoslovakia", *EAm.*, VIII, 383^d-383ⁱ; Emm. de Martonne, *Géographie Universelle*, Paris 1931, IV, 533-620; "Czechs", *The Illustrated Encyclopedia of Mankind*, London 1978, IV, 438-441; "Çekoslovakya", *ABr.*, VI, 361-367; "Tchécoslovaquie", *EDn.*, XV, 781-790; "Çekoslovakya", *Büyük Larousse*, İstanbul 1986, V, 2621-2629; "Tchécoslovaquie", *Le Grand Robert des noms propres, Dictionnaire Universel Alphabétique et Analogique des noms propres*, Paris 1987, V, 3064-3066.

SABRİ ERDİL

II. TARİH

Çekoslovakya I. Dünya Savaşı sonunda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılması sonucunda kurulmuş olmakla birlikte Çek halkı arasında milliyetçi düşünceler ve Çekler'le Slovaklar'ı bir araya toplayacak bir devlet oluşturma fikri XX. yüzyılın ilk yıllarında ortaya çıkmıştır. Ülkenin batısında yaşayan Bohemyalılar bir süre bağımsız bir unsur olarak görünmüşlerse de Bohemya tacının Habsburg hânedanında bulunması ve bir kısım savaşlar sebebiyle ciddi bir varlık gösterememişlerdir.

Avusturya-Macaristan parlamentosunda üye olarak görev yapan Tomaş Garrigue Masaryk (ö. 1937) ve Eduard Beneş (ö. 1948) gibi vatan severler bağımsızlık mücadelesinde önemli rol oynadılar. Masaryk ve arkadaşları savaş yıllarında Paris'te Çekoslovak Millî Konseyi'ni kurarak (1916) mücadeleyi yurt dışında sürdürdüler. Nihayet Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun savaşa gücünü kaybetmesi ve ülke içerisinde bir dizi grev, gösteri ve ayaklanmanın meydana gelmesiyle çalışmaları kolaylaşan Millî Konsey 28 Ekim 1918 tarihinde Çekoslovakya'nın bağımsızlığını ilân etti. 1911'deki durum dikkate alınarak geçici millet meclisi oluşturuldu ve arkasından 14 Kasım 1918'de başkanlığına Masaryk'in getirildiği bir hükümet kuruldu. Çekoslovakya Cumhuriyeti adını alan bu yeni devlet, savaştan sonra Avusturya ile müttefik ülkeler arasında imzalanan Saint Germain-en-Laye Antlaşması'yla (10 Eylül 1919) milletlerarası huktaki yerini aldı. Komşularıyla olan sı-

nır meseleleri ayrı ayrı imzalanan bir dizi antlaşmayla çözümlenirken Teschen (Cieszyn) bölgesinde uygulanan plebisitle buranın bir bölümü Polonya'ya bırakıldı.

29 Şubat 1920'de kurucu meclisin kabul ettiği anayasa demokratik parlamenter rejimi öngörüyordu. Etnik çoğulculuk ve idarî kadro eksikliği önemli bir problem olmakla birlikte iki savaş arasında demokrasi başarıyla uygulandı. Azınlıklardan Südet Almanları Çekoslovakya'ya pek destek olmadılar ve Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesiyle birlikte milliyetçi eğilimlerini giderek arttırdılar. Almanlar'ın gözünün Berlin'e, Polonyalılar'ın Varşova'ya ve Macarlar'ın Budapeşte'ye dönük olması ülkede millî birliğin sağlanmasını zorlaştıran temel unsur oldu. 1927 ve 1934 yıllarında yeniden devlet başkanlığına seçilen Masaryk görevde kaldığı 1935 yılına kadar etnik ve ekonomik meselelerin üstesinden gelmeyi başardı ve ülkesini sanayileştirecek ekonomik alanda önemli bir gelişme sağladı.

II. Dünya Savaşı öncesinde Çekoslovakya barış antlaşmalarıyla parçalanmaktan kurtulamadı. Öteden beri Almanya'nın nüfuz alanında olan Südetler bölgesi, 29 Eylül 1938'de toplanan Münih Konferansı'nda alınan karara göre dört mihalede Almanya'ya terkedildi. Ardından 2 Ekim 1938'de Polonya Teschen bölgesini işgal ederken Macaristan da Slovakya'nın sınırı boyunca bir bölgeyi elde etti. Bu olaylardan sonra ülkedeki azınlıklar muhtariyet için harekete geçtiler ve 19 Kasım 1938'de Prag yönetimi federal bir sistemi kabul etmek zorunda kaldı. Bu yapı içinde Slovakya ile Rutenya özerkliklerini kazandılar. 9 Mart 1939'da Slovakya'nın Hitler'den gördüğü destekle bağımsızlığını ilân etmesi ve Çekoslovak yönetiminin buna karşı çıkmasıyla beliren buhran Hitler'e müdahale fırsatı verdi ve 15 Mart 1939'da Alman birlikleri Prag'ı işgal ettiler; ardından da Macarlar Rutenya'ya girerek burayı ülkelerine kattılar.

Savaş yıllarında Almanya'nın işgalinde kalan Çekoslovakya savaştan sonra müttefiklerce kurtarıldı. E. Beneş devlet başkanı seçilirken Komünist Partisi lideri Klement Gottwald başkanlığında bir koalisyon hükümeti kuruldu. 1948'e kadar işlerin iyi gittiği Çekoslovakya'da Marshall planının önce kabul edilip ardından Sovyetler Birliği'nin baskısıyla vazgeçilmesi üzerine başgösteren buh-

ran, Gottwald'ın tutumunu protesto için istifa eden komünist olmayan on iki bakanın yerine komünistlere yakın olanların tayin edilmesiyle iyice büyüdü ve gelişmeler sonunda ülke tamamen Sovyetler Birliği'ne yaklaştı. Dışişleri bakanı Tomaş Masaryk'in oğlu Jan Masaryk'in intiharı (10 Mart 1948) ve Beneš'in istifa etmesi komünistlerin ülke yönetimine hâkim olmalarına yol açtı ve böylece 1948'de Çekoslovakya'da çoğulcu demokrasi son bulmuş oldu. 1948-1960 arası halk demokrasisi dönemidir. Bu yıllarda Batı'ya iyice kapanan ülkede Sovyetler Birliği'yle ilişkiler geliştirildi ve Sovyet anayasası örnek alınarak yeni bir anayasa yapıldı. Dine ve din adamlarına karşı kampanya açan yönetim manastırları ve kiliseleri kapatarak mallarına el koydu ve din işlerini devletin denetimi altına aldı (1949). Milliyetçilerle liberaller tasfiye edilerek en ağır şekilde cezalandırıldılar; topraklar ve ekonomik işletmeler devletleştirildi. Uygulanan ekonomi politikasını protesto için 1953 yılında Plzen'de işçiler ayaklandılarsa da yönetim bu ayaklanmayı Sovyetler'in desteğiyle sert bir şekilde bastırdı. 1960'ta iyice durgunlaşan ekonomi sebebiyle huzursuzluk giderek arttı ve özellikle öğrencilerle aydınlar arasında yönetime karşı hareketler yaygınlaşmaya başladı. Temmuz 1960'ta yapılan yeni bir anayasa ile devletin adı Çekoslovak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak değiştirildi ve Slovak hükümeti dağıtılarak bütün iktidar Prag'da toplandı. 5 Ocak 1968'de Çekoslovak Komünist Partisi birinci sekreterliğine getirilen Aleksander Dubçek'in (ö. 1992) daha yumuşak bir sosyalizm uygulamak istemesi ve bazı alanlarda reform yapmanın gerekli olduğunu savunması Sovyetler'in silahlı müdahaleleriyle sonuçlandı (21 Ağustos 1968). Varşova Paktı'na bağlı Sovyetler Birliği, Polonya, Doğu Almanya, Bulgaristan ve Macaristan kuvvetleri tarafından işgal edilen Çekoslovakya'nın yöneticileri Moskova'ya götürülerek hazırlanan bir antlaşma kendilerine zorla imzalatıldı. Bu antlaşmayla Ocak ayında başlayan "Prag baharı" acı şekilde sona ermiş oldu. Hemen arkasından Dubçek ve arkadaşları reformlardan vazgeçmek zorunda kalmış olmalarına rağmen yönetimden tasfiye edildiler ve iktidar tutucuların eline geçti. 1 Ocak 1969'da Çekoslovakya'nın siyasî yapısı federal hale getirildi. Buna göre ülke Çek ve Slovak cumhuriyetlerine bölündü; beş yıl sü-

reyle görev yapacak olan cumhurbaşkanını seçme yetkisi, 200 üyeli bir halk meclisiyle federe cumhuriyetlerin yirmişer üye ile temsil edildikleri bir millî meclisten oluşan federal meclise verildi. Mayıs 1970'te Sovyetler'le yirmi yıllık bir iş birliği antlaşmasının imzalanmasından sonra tasfiye kampanyası daha da hızlandırıldı. Parti birinci sekreterliğine ve devlet başkanlığına getirilen Gustav Husak 1989'a kadar bu görevde kaldı.

1989 yılında diğer Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Çekoslovakya'da da köklü bir siyasî dönüşüm meydana geldi ve 17 Kasım - 31 Aralık arasında gelişen değişiklikler sonunda komünist rejim devrilererek yerine çoğulcu demokrasi getirildi. Bu büyük siyasî değişimin meydana gelmesinde, 1988'de had safhaya ulaşan ekonomik sıkıntılar, tüketim mallarının yokluğu ve kalkınma hızındaki gerileme ile özellikle reform yanlısı gösterilerde bulunan gençler ve aydınlar önemli rol oynadılar. Aynı yıl, 1968 Sovyet işgalinin yirminci yıl dönümü tam bir siyasî protestoya dönüştü. Şubat 1989'da ise ünlü oyun yazarı Vaclav Havel'in tutuklanması geniş yankılara yol açtı ve Havel ancak protestolar karşısında Mayıs ayında serbest bırakıldı. Ayrıca Prag başpiskoposu da baskılara karşı çıktı. Yurttaşlar Forumu adıyla oluşan karşıt görüşlüler koalisyonu ortaya çıkan muhalefeti ve talepleri yönlendirdi ve sonuçta yoğun gösteriler karşısında direnemeyen yönetim istifa etmek zorunda kaldı. Yirmi yıl önceki reformcu lider Dubçek, muhalefetin desteğiyle 28 Aralık 1989'da oy birliğiyle meclis başkanlığına seçilirken Havel de cumhurbaşkanlığına getirildi; hemen arkasından ise Komünist Parti'nin öncü rolüne son verilerek çok partili hayata geçildi ve çoğunluğunu komünist olmayan bakanların oluşturduğu bir hükümet kuruldu. 1991'den itibaren ülkede ekonomik ve siyasî alanda önemli meseleler ortaya çıktı. Devletin mülkiyetindeki ekonomik kuruluşların özelleştirilmesinin sebep olduğu ekonomik karışıklıkların yanında Slovaklar'ın federasyondan ayrılma yönündeki faaliyetleri 1992'deki seçimlerden sonra hızlandı. Çek ve Slovak liderler arasında yapılan görüşmelerde federasyonu dağıtma kararı alındı ve konuyla ilgili bir plan yürürlüğe kondu. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı V. Havel görevinden istifa etti. Çekoslovakya'nın bölünmesi, 1 Ocak 1993 tari-

hinde tamamlandı ve bu tarihte başşehri Prag olan Çek Cumhuriyeti ile başşehri Bratislava olan Slovakya Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilân edildi. Her iki devlet de Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'na üye olarak kabul edildiler.

BİBLİYOGRAFYA :

Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1980*, Ankara 1983, s. 563-569; Oral Sander, *Siyasî Tarih: Birinci Dünya Savaşının Sonundan 1980'e Kadar*, Ankara 1989, s. 194-196; *Doğu Avrupa Dosyası* (haz. Ragıp Zarakolu), İstanbul 1990, s. 343-378; "Aleksander Dubçek", *Çağdaş Liderler Ansiklopedisi*, İstanbul 1986, II, 565-590; "Tomaş Masaryk", a.e., V, 1395-1416.

DAVUT DURSUN

III. OSMANLI-ÇEK MÜNASEBETLERİ

Çekoslovakya'yı meydana getiren toprakların tarihi oldukça eskiye iner. Kelt asıllı Boiler ve Germen asıllı Markomaniler'den sonra ülke V-VII. yüzyıllarda Slav akınlarına uğradı. VI. yüzyılda Orta Avrupa'ya gelen Avarlar 568'den sonra bugünkü Slovakya'nın güneyine yerleştiler. Slavlar'ın bir kolu olduğu belirtilen Çekler ise IX. yüzyıldan itibaren bu bölgelere hâkim oldular. Burada kurulan Bohemya Prensiği Hristiyanlığın da tesiriyle dış dünyaya açıldı ve aynı zamanda karışıklıklarla dolu bir döneme girdi. Daha sonra doğuda Moravya, kuzeyde ise Silezya ve Galiciya'ya doğru genişlemeye başladı. Ancak X. yüzyılda tekrar karışıklıklar içine düştü. Bu bölgeler hakkında İslâm kaynaklarına akseden ilk kayıtlar da bu dönemlere rastlar. IX. yüzyıl sonlarından itibaren İslâm coğrafyacılarının eserlerinde yer alan anonim kayıtlarda, bugünkü Çekoslovakya topraklarında kurulmuş ilk devlet olan Büyük Moravya Devleti (830-907) ve idarecisinin adı zikredilir. Muhtemelen bir Slav köleden istifade eden Mes'ûdî ise Orta Avrupa hakkında oldukça doğru ve ayrıntılı bilgiler vererek Slav kabilelerinden ve onların idarecilerinden bahsederken Çek kabilelerinden biri olan Dulaba (Dublebs) hâkiminin ismini Vencslav (Bohemya Prensi Wenceslaus, 926-935) şeklinde kaydeder. İslâm coğrafyacılarından Ebû Ubeyd el-Bekrî de X. yüzyılın ikinci yarısında bu bölgeleri gezen İbrâhim b. Ya'kûb adlı bir seyyahın naklen, Bohemya Prensiği'nin sınırlarının genişlemesinde önemli rol oynayan I. Boleslav'ı (935-967) Prag (Frag), Bohemya (Buyama) ve Krakova hâkimi olarak gösterir ve buralarda yaşayan insanların gelenekleri, yaşayışları, ekonomik ve sosyal durumları ile ticaret hayatı hakkında bilgiler